Zamek Jagiellonów i pierwszych królów elekcyjnych (1526-1586)

Pierwszym królem polskim goszczącym w Zamku Warszawskim był Władysław Jagiełło. W trakcie jednego z objazdów państwa, wiosną 1426 roku król spływał Wisłą statkiem z Kazimierza do Płocka. Po drodze zatrzymał się w Warszawie i kilka dni spędził w nowej rezydencji księcia Janusza III Starszego – Dworze Wielkim. Był jego gościem - Mazowsze nie należało do Królestwa Polskiego; rządzone przez dynastię Piastów mazowieckich było jedynie lennem królów polskich.

Dopiero sto lat potem w 1526 roku miała miejsce druga, dużo ważniejsza królewska wizyta w Warszawie. Do miasta, w drodze z Gdańska do Krakowa, zjechał z licznym orszakiem Zygmunt I. Objął w posiadanie Zamek i całą mazowiecką dzielnicę jako spadek po bezpotomnie zmarłych piastowskich lennikach – książętach Stanisławie i Januszu. Król od zgromadzonych w Dworze Wielkim stanów (sejmu mazowieckiego) odebrał przysięgę wierności, siostrze zmarłych braci – księżnie Annie zabezpieczył byt i rezydencję w Dworze Mniejszym Zamku. Trzy lata później – w 1529 roku zwołał po raz pierwszy do Warszawy sejm koronny, który potwierdził prawa i włączył ostatecznie Mazowsze do Królestwa Polskiego.

W ten sposób u progu epoki nowożytnej wyznaczone zostały przyszłe funkcje Zamku i Warszawy jako siedziby królewskiego dworu i władz Rzeczypospolitej – sejmu i najwyższych urzędów. Wydarzenia te zainicjowały kilkusetletni proces kształtowania się nowoczesnego centrum państwa polskiego.

Zamek warszawski w swym średniowiecznym kształcie, złożony z Dworu Wielkiego z Wieżą Grodzką, budynku południowego oraz Dworu Mniejszego, włączony w obręb murów miasta, przetrwał niezmieniony do lat sześćdziesiątych XVI wieku. Zmieniał jednak swoje funkcje. Z siedziby starosty i królewskiego namiestnika (vicesgerenta) Mazowsza stawał się stopniowo rezydencją monarszą. Początkowo jednak nie królów, którzy jednocząc swymi osobami Polskę i Litwę tradycyjnie rezydowali w ich stolicach Krakowie i Wilnie, a podróżując między nimi omijali Warszawę, lecz królowych – ich żon i córek. W 1544 roku Zamek przez dwa miesiące gościł jadącą na Litwę królewską rodzinę: Zygmunta I, królową Bonę i Elżbietę Habsburżankę – pierwszą żonę „młodego króla" i wielkiego księcia litewskiego – Zygmunta Augusta. Pobyt ten zaowocował otrzymaniem rok później przez królową Bonę bogatego nadania na Mazowszu – tzw. dóbr oprawnych (wdowich), w skład których weszło kilkanaście starostw – w tym warszawskie. Po śmierci króla Zygmunta I w 1548 roku Bona przeniosła się na stałe na Mazowsze. Rezydencją jej został Dwór Mniejszy, w którym zamieszkała wraz z córkami: Zofią, Anną i Katarzyną. Wkrótce potem dołączyła do nich najstarsza córka Zygmunta I – wygnana z Węgier królowa Izabela Jagiellonka z synem Janem Zygmuntem. Wśród wielu warszawskich inwestycji Bony warto wymienić podmiejską siedzibę w Jazdowie (dziś Ujazdów) - dwór z ogrodami i obszernym zwierzyńcem, zaczątek wzbogacanego stopniowo zespołu warszawskich rezydencji królewskich. Po rozjechaniu się kobiecego dworu: Bony do Włoch, Izabeli na Węgry, Zofii do Brunszwiku (1556) roku oraz Katarzyny do Szwecji (1562), samotną rezydentką Zamku pozostała niezamężna królewna Anna Jagiellonka.

Nie na długo jednak. Projekty reform państwowych, w tym zawarcia unii realnej (parlamentarnej) Korony i Litwy, podjęte przez króla Zygmunta Augusta i sejm przyśpieszyły awans Warszawy i Zamku. Od 1559 roku król przestał rezydować w Krakowie, od 1566 roku także w Wilnie; coraz więcej czasu spędzał na pograniczu polsko-litewskim: w Grodnie, Knyszynie i Warszawie. Sejmy pracujące nad unią zwoływał już nie do odległego Parczewa lecz bliżej centrum: do Warszawy (1557, 1563/1564), Parczowa i Lublina. W końcu 1568 roku Zygmunt August wraz z dworem i towarzyszącymi królowi najwyższymi urzędnikami (marszałkami, kanclerzem i podkanclerzym, podskarbimi) zamieszkał w

Warszawie na stałe. Jednocześnie wznowione zostały rozpoczęte w 1563 roku prace nad rozbudową Zamku oraz wzniesieniem stałego mostu przez Wisłę – inwestycje podkreślające rangę miasta jako łącznika między Korona a Litwą. Włoski architekt Giovanni Battista Quadro z Lugano (twórca renesansowego ratusza poznańskiego), współpracujący początkowo z Jacopem Pario z Bisone, przekształcił średniowieczne zabudowania zamkowe w bardziej zwartą, trójskrzydłową budowlę łączącą w sobie cechy architektury gotyckiej i renesansowej, widocznej szczególnie w kamieniarskich detalach i wystroju wnętrz. Wyremontowano najstarszy, jeszcze XIV-wieczny, budynek południowy (zwany „kamienicą królewską") – siedzibę starosty warszawskiego, mieszczącą także kancelarie urzędu i sądu grodzkiego Rozbudowano dawną rezydencję książęcą – Dwór Wielki przekształcając ją w gmach sejmowy. Budynek podpiwniczono i dobudowano od południa ciąg pomieszczeń wstępowych. Dotychczasowe wnętrza obu kondygnacji zamieniono na dwie wielkie sale: na parterze poselską z nowym sklepieniem malowanym w motywy heraldyczne, oraz na piętrze salę senatu ozdobioną kasetonowym stropem. Sale połączono klatką schodową. Od północy dobudowano posadowiony na wysokiej piwnicy Nowy Dom Królewski z zewnętrzną okrągłą klatką „wschodów kręconych". Jego nieco archaiczna forma nawiązywała do zamku – „wieży mieszkalnej" Zygmunta I w Piotrkowie, wzniesionego pół wieku wcześniej. Wśród sal apartamentu królewskiego pierwszego piętra znalazły się utrzymana w ciemnej tonacji sypialnia, obszerna sień, izba jadalna oraz wzorowana na wawelskiej „altana" – sala prospektowa, spełniająca potrzebę kontaktu z krajobrazem renesansowego władcy. Roztaczał się z niej szeroki widok na dolinę Wisły, ogrody na skarpie i miasto. Reprezentacyjne pokoje apartamentu królewskiego wyposażone były w kolorowe piece (zwane „cudnymi") i kominki; ściany zdobiły i jednocześnie ocieplały flamandzkie tapiserie (tzw. arrasy) z królewskiej kolekcji. Artystyczne meble (łoża, ławy, stoły do pisania, rzeźbione listwy do zawieszania tapiserii) sprowadzano z krakowskiego warsztatu serwitora królewskiego Jurka Szwarca, proste (ławy do sali sejmowej, zydle czy duże stoły jadalne na kółkach) wykonywano na miejscu. Parter rezydencji i piętra sąsiednich budynków gospodarczych: kuchni, piekarni i łaźni zamieszkiwali funkcjonariusze dworu, służba i straż królewska („dom drabantów"), także członkowie kapeli dworskiej i karły Do kuchni i łaźni doprowadzono bieżącą wodę z wodociągu miejskiego. Dwór Mniejszy – rezydencję księżniczki Anny powiększono o wielką izbę jadalną wyposażoną w ganek dla kapeli, urządzono też domową kaplicę (oraculum) sąsiadującą z sypialnią. Budynki obu dworów oraz kolegiatę św. Jana łączyły kryte ganki wsparte na murze obronnym; w ogrodzie na skarpie za murem wzniesiono letnią jadalnię królewny Anny zwaną „chłodnicą". Obszar Zamku odgradzało od miasta solidne drewniane ogrodzenie, przy którym stała nieduża stajnia zamkowa (tzw. „dzianetów"). Wielki kompleks zaplecza transportowego – stajni i wozowni tzw. „oboźnię" ulokowano przy folwarku starościńskim na terenie dzisiejszego kampusu uniwersyteckiego.

Po powrocie z sejmu lubelskiego pod koniec 1569 roku król Zygmunt August nie wyjeżdżał już z Warszawy. Okresowo, w trakcie prac budowlanych, mieszkał we wzniesionym na praskim brzegu Wisły tzw. hospitium – dworze mającym służyć do noclegów w podróżach z Litwy przed przeprawą przez Wisłę (budowy mostu za życia króla nie ukończono). Lubelski sejm 1569 roku wyznaczył Warszawę i Zamek na stałe miejsce obrad sejmu zjednoczonej Rzeczypospolitej; za życia ostatniego Jagiellona odbyły się jeszcze dwa w 1570 i 1572 roku. Praktyka dwóch pierwszych bezkrólewi utrwaliła sejmową stołeczność Warszawy: w Zamku odbywały się sejmy konwokacyjne, na Pradze i na Woli elekcje kolejnych władców - Henryka Walezego i Stefana Batorego. Zamek był miejscem powstania ważnych aktów państwowych kształtujących podstawy ustroju Rzeczypospolitej i światopoglądu jej szlacheckich obywateli: artykułów henrykowskich i paktów konwentów (1573) formułujących zasady ustrojowe elekcyjnej monarchii parlamentarnej oraz konfederacji warszawskiej (1573) gwarantującej równouprawnienie wyznawcom różnych religii.

Pierwszy elekt – król Henryk Walezy (1573-1575) Warszawy nie odwiedził. W okresie panowania Stefana Batorego (1576-1586) Zamek był stałą rezydencją królowej Anny Jagiellonki. Król, prowadząc wojny z Moskwą zjeżdżał do Warszawy w zasadzie tylko na sejmy (1578, 1580, 1581, 1582, 1585); w

Zamku nie prowadzono większych inwestycji. Batory dużo czasu spędzał w podkrakowskich Niepołomicach, a także szczególnie pod koniec panowania w swej nowej rezydencji – zamku grodzieńskim, gdzie z upodobaniem polował. Największe zmiany architektury Zamku Warszawskiego, a także awans do rangi stołecznej rezydencji przynieść miały kolejne panowania – króla Zygmunta III i jego następców z dynastii Wazów w wieku XVII.

Oprac. Marek Wrede

rys.1. Widok Warszawy z mostem przez Wisłę, po 1586. Rycina z dzieła G. Brauna, F. Hogenberga, Civitates orbis terrarum..., Kolonia 1618

rys.2. Zamek Królewski po przebudowie z lat 1563-1571. Fragment widoku Warszawy z 1581 roku. Budynki widoczne od lewej: kościół i klasztor bernardynów św. Anny, Budynki Dworu Wielkiego (Wież Grodzka i Dom Wielki), Nowy Dom Królewski z gankiem; budynki pomocnicze stojące przy murze wschodnim: kuchnia, dom dworek (fraucymeru Anny Jagiellonki), łaźnia; budynki Dworu Mniejszego z kaplicą, kolegiata św. Jana, dom kustosza i domy kanoników („kanonie"). Nad Wisłą przeciwpowodziowe umocnienia skarpy zamkowej.

rys.3. Portret króla Zygmunta Augusta z zespołu miniatur Rodziny Jagiellońskiej. Kopia XIX w. oryginału z warsztatu Lucasa Cranacha Młodszego, 1553-1556.

rys.4. Portret królowej Anny Jagiellonki z zespołu miniatur Rodziny Jagiellońskiej. Kopia XIX w. oryginału z warsztatu Lucasa Cranacha Młodszego, 1553-1556.

rys.5. Izba poselska w przyziemiu dawnego Dworu Wielkiego. Zdjęcie współczesne

Source URL:
https://www.zamek-krolewski.pl/strona/historia/602-zamek-jagiellonow-i-pierwszych-krolow-elekcyjnych-1526-1586